

Dr hab. Iwona Janicka, prof. UŁ
Instytut Psychologii
Uniwersytet Łódzki

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Natalii Nadrowskiej

pt. *Indywidualne i rodzinne uwarunkowania prężności rodzinnej pary w okresie narzeczeństwa*

napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Teresy Rostowskiej

promotor pomocniczy: dr hab. Magdalena Błazek, prof. GUMed

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska dotyczy prężności rodzinnej i jej roli w procesie przygotowań do formowania się nowej rodziny.

Temat dysertacji uważam za ważny i nowy. Wiąże się z rokowaniami odnośnie przyszłego małżeństwa. W dotychczasowych badaniach naukowych rzadko podejmowana była problematyka narzeczeństwa. Okres gotowości partnerów do zawarcia małżeństwa jest trudny do eksploracji, ponieważ różnie traktowany przez różne pary. Decydują o tym np.: rodzaj motywacji do małżeństwa, spójność oczekiwań partnerów, czas trwania narzeczeństwa oraz jego forma (spotykanie się / kohabitacja). Liczne badania, również te zamieszczone w niniejszej pracy pokazują, że małżeństwo poprzedzane jest kohabitacją. Bywa ona krótka, związana z planowaniem ślubu albo bardzo długa, nawet wieloletnia, wymuszająca legalizację związku lub prowadząca do rezygnacji z małżeństwa. To jak rozumiany jest okres narzeczeństwa zależy od wzorców wyniesionych z rodziny pochodzenia, które zwykle stanowią o dojrzałości i relacyjnych zasobach partnerów zorientowanych na wspólne życie.

Rozprawa liczy 178 stron i ma prawidłową strukturę. Treści, w niej zawarte, zostały podzielone na dwie części - teoretyczną i empiryczną. Poprzedzają je streszczenie w języku polskim i angielskim oraz wstęp. Część teoretyczna składa się z dwóch obszernych rozdziałów odnoszących się do zagadnień dotyczących przedmiotu pracy. Część empiryczna obejmuje metodologię badań własnych, rezultaty przeprowadzonych badań, dyskusję wyników oraz bibliografię, spis tabel i rysunków. Wyniki badań zostały zilustrowane starannie przygotowanymi tabelami (24 tabele) i rysunkami (14 rysunków). Kolejność rozdziałów jest

przemysłana. Głównym rozdziałom podporządkowane są ich części – podrozdziały, stanowiące spójne całości i nawiązujące do ogólnej problematyki. Od strony formalnej praca spełnia standardy stawiane rozprawom doktorskim o charakterze empirycznym.

Temat pracy został odpowiedzialnie potraktowany w części teoretycznej jak i badaniach własnych.

W części teoretycznej scharakteryzowano główne zagadnienia - prężność rodzinną i narzeczeństwo. Doktorantka szczegółowo opisała złożony i wieloaspektowo ujmowany fenomen prężności rodzinnej oraz procesy z nim związane. Wyjaśniła na czym polegają i w jakich sytuacjach aktywizują się silne strony rodziny. Wskazała na możliwe stresory łączące się z życiem rodzinnym dzieląc je na normatywne i nienormatywne, zewnętrzne i wewnętrzne oraz przewidywalne i nieprzewidywalne. Odwołała się do uznanych Modeli Stresu i Prężności Rodzinnej. Za odpowiedni przyjęła model Fromy Walsh, nawiązujący do zasad systemowego ujmowania rodziny, teorii ekologicznej, teorii rozwojowej oraz obejmujący system wierzeń, wzorce organizacyjne życia rodzinnego i komunikację. Wieloaspektowe oddziaływanie stresora na rodzinę i jej członków obligowało do uwzględnienia złożonych czynników występujących w obszarze sytuacji stresowej (rodzaj stresora, jego dotkliwość, nagromadzenie stresorów) oraz sytuacji rodzinnej (faza życia rodzinnego, struktura rodziny, jej historia oraz specyficzne reakcje na stres i strategie radzenia sobie). Zwróciła uwagę również na rolę czynników dalszych, stanowiących o kontekście społecznym, ekonomicznym i kulturowym rodziny.

Z kolei narzeczeństwo jest etapem życia pary trudnym do badań i wciąż niejasno określonym. Uzasadniają to, przywołane przez Doktorantkę, definicje narzeczeństwa oraz jego fazy, określające poziom zaangażowania partnerów w relację. Jest to swoista i różna dla różnych par umowa wymagająca konfrontowania oczekiwań narzeczonych a bywa, że również ich rodziców. Wyznaczają je obowiązująca, w danej kulturze, obyczajowość narzeczeńska oraz jej historyczne przemiany, co zostało zamieszczone w rozdziale 2.2. (s.50-61).

Analizując problematykę narzeczeństwa, Doktorantka, odniosła się do charakterystyk psychologicznych niezbędnych w okresie podejmowania ważnych decyzji dotyczących wspólnego życia oraz rodziny. Wnikliwie zaprezentowała niezwykle istotne zagadnienia dojrzałości do narzeczeństwa, małżeństwa i osobowej. Dobrze poradziła sobie z tą problematyką uwzględniając uwarunkowania dojrzałości oraz możliwe jej przejawy. Za

warunkujące dojrzałość przyjęła wpływ rodziny pochodzenia, proces transmisji międzypokoleniowej. Z kolei za przejawy dojrzałości uznała plany życiowe, radzenie sobie ze stresem i czas trwania narzeczeństwa. Scharakteryzowała wspomniane zmienne. Uzasadniła ich dobór traktując plany wyboru partnera życiowego i założenia rodziny jako zbliżające do małżeństwa. Natomiast strategie radzenia sobie ze stresem, zależne od właściwości indywidualnych, właściwości danej sytuacji i źródła pochodzenia stresu oraz wzorców radzenia sobie wyniesionych z domu rodzinnego tj. będących efektem przekazu międzygeneracyjnego. Należy zaznaczyć, że opisując radzenie sobie ze stresem nawiązała do kluczowych teorii m.in.: poznawczo-transakcyjnej teorii stresu Richarda S. Lazarusa i Susan Folkman, modelu samoregulacji zachowania Michaela F. Scheiera i Charles S. Carvera, strategii radzenia sobie opartych na właściwościach dyspozycyjnych jednostki oraz interpretacji sytuacji trudnej Charlesa S. Carvera, Michaela S. Scheiera i Jagdish K. Weintraub.

Najbardziej dyskusyjnym i trudnym do oceny wydaje się być czas trwania narzeczeństwa. Niewiele jest badań psychologicznych na ten temat. Czas może być różnie szacowany i uwarunkowany zadaniami życiowymi, jakie partnerzy przyjmują za ważne, przed zawarciem małżeństwa i które mogą przyspieszać lub opóźniać legalizowanie związku. Doktorantka uznała jednak (powołując się na odpowiednią literaturę przedmiotu), że czas trwania narzeczeństwa może również świadczyć o dojrzałości partnerów oraz stanowić o jakości i trwałości przyszłego małżeństwa. Nie wykluczyła umowności trwania okresu narzeczeństwa, ale też jego względnej stabilności, którą zwykle określają aspekty kulturowe i oczekiwania społeczne. Uważam, że zagadnienia dojrzałości, jej uwarunkowań i przejawów zostały bardzo dobrze opisane.

Należy jednak zwrócić uwagę, że w części pracy poświęconej narzeczeństwu (rozdział 2.3), Doktorantka zamieściła informacje, które nie nawiązują do tej tematyki. W podrozdziale 2.3.1 przedstawiła dane statystyczne dotyczące: małżeństw i pozostawania w związkach partnerskich oraz rozwodów w różnych krajach; wieku zawierania małżeństwa i przyczyn nielegalizowania związków; udziału osób dorosłych kontynuujących naukę, podejmujących szkolenia zawodowe; udziału osób pracujących, uczących się i bezrobotnych, a także urodzeń żywych i martwych w różnych krajach Unii Europejskiej. Z kolei w podrozdziale 2.3.2 podała zestawienia statystyczne charakteryzujące populację polską i pokazujące: stan zawartych małżeństw, poparcie dla alternatywnych form życia rodzinnego, kształcenie się osób powyżej 13 roku życia. Doktorantka odwołała się także do analiz Centrum Badania Opinii Społecznej obejmujących: oceny wartości dyplomu uczelni wyższej na rynku pracy, zdobywania

wykształcenia i aspiracji rodziców odnośnie edukacji dzieci, upowszechnienia kształcenia na studiach wyższych oraz przyczyn zamieszkiwania, dorosłych dzieci, wspólnie z rodzicami. Zastanawiam się w jakim celu zostały przywołane tak szczegółowe dane statystyczne?

Do pozostałych treści zawartych w części teoretycznej nie mam uwag. Zagadnienia prężności rodzinnej i narzeczeństwa zostały scharakteryzowane wyczerpująco, co wskazuje na bardzo dobrą znajomość problematyki. Tą część pracy (pomijając rozdział 2.3) należy uznać za dobre wprowadzenie do badań własnych.

W części empirycznej, Doktorantka, zaprezentowała problematykę badań własnych. Za główny cel przyjęła analizę indywidualnych i rodzinnych warunków prężności rodzinnej ujmowanej jako system wierzeń, wzorców organizacyjnych życia rodzinnego, komunikacji i rozwiązywania problemów. W obszarze uwarunkowań indywidualnych przeanalizowała - formalne właściwości planowania i realizacji celów oraz strategie radzenia sobie, a w obszarze uwarunkowań rodzinnych — spójność, elastyczność, komunikację i zadowolenie z życia.

Uwzględniła cztery szczegółowe cele dotyczące: analizy różnic odnośnie badanych zmiennych pomiędzy narzeczeństwami ze stażem krótkim (do roku) i długim (powyżej roku do 3 lat) (cel 1); związku pomiędzy czynnikami indywidualnymi i rodzinnymi a procesami prężności rodzinnej (cel 2); predyktorów prężności rodzinnej (cel 3); interakcyjnej roli stażu związku i wieku narzeczonych w relacji pomiędzy zmiennymi indywidualnymi i rodzinnymi a procesami prężności rodzinnej (cel 4). Podała 10 pytań badawczych. Brak hipotez, do pytań od 1 do 4 oraz do pytania 9, wyjaśniła eksploracyjnym charakterem badań. Do pozostałych pytań, hipotezy zostały prawidłowo sformułowane. Powinno im jednak towarzyszyć krótkie uzasadnienie, a nie odsyłanie czytelnika do obszernej części teoretycznej. Dlatego nie uważam za zasadne wyjaśnienie Autorki: *Przedstawione w rozdziałach teoretycznych założenia oraz wyniki badań empirycznych umożliwiają postawienie hipotezy*

Doktorantka dobrze przedstawiła model uwarunkowań procesów prężności rodzinnej w okresie narzeczeństwa wzorując się na Wielopoziomowym Modelu Rekurencyjnych Procesów Prężności Rodzinnej Fromy Walsh. Stanowił on podstawę do zaprojektowania siedmiu modeli szczegółowych (rys.3-7; s.93-96) wskazujących na uwarunkowania: procesu komunikacji i rozwiązywania problemów; procesu wykorzystywania społecznych i ekonomicznych zasobów; procesu pozytywnego nastawienia; procesu spójności rodzinnej; procesu duchowości rodzinnej; procesu nadawania znaczenia przeciwnościom.

Zastosowała odpowiednio dobrane narzędzia, które umożliwiły pomiar wybranych zmiennych. Do zbadania zmiennych indywidualnych wykorzystwała: Wielowymiarowy

Kwestionariusz Planów (WKP) opracowany przez M. Błażek, R. Kadzikowską-Wrzosek, Inwentarz do Pomiaru Radzenia Sobie ze Stresem – Mini-COPE w adaptacji Z. Juczyńskiego i N. Ogińskiej-Bulik, a zmienne rodzinne oceniła stosując: Skale Oceny Rodziny (SOR) w adaptacji A. Margasińskiego (2013) oraz Skalę Prężności Rodzinnej FRAS-PL w adaptacji N. Nadrowskiej, M. Błażek, A. Lewandowskiej-Walter. Skonstruowała kwestionariusz wywiadu obejmujący zmienne socjodemograficzne. Dobór narzędzi uważam za trafny. Wybrane kwestionariusze spełniają wymagane warunki psychometryczne.

Doktorantka zbadała 236 osób (118 par) w wieku od 21 do 35 lat w okresie narzeczeństwa. Uwzględniła staż trwania narzeczeństwa. Badane pary przyporządkowała do dwóch grup - ze stażem krótkim - do roku (54 pary) i ze stażem długim - od powyżej roku do 3 lat (64 pary). Obie grupy zostały dokładnie scharakteryzowane odnośnie zmiennych - socjodemograficznych (płeć, wykształcenie, miejsce zamieszkania, edukacja, praca zarobkowa, główne źródło utrzymania, struktura rodziny, pochodzenie oraz zamieszkiwanie z narzeczonym / narzeczoną). Doktorantka uzyskała również informacje dotyczące przygotowań do ślubu, wyobrażeń życia po ślubie, oczekiwanych zmian, stresu, zadowolenia z małżeństwa i jego ważności. Organizacja i przebieg badań nie budzą zastrzeżeń. Badanie zostało dobrze zaprojektowane i przeprowadzone, co uzasadnia zawarta, w pracy, procedura (s.104-105).

Do analizy wyników zastosowała odpowiednie metody opracowania statystycznego danych (test t-Studenta, współczynnik korelacji r-Pearsona, test Chi-kwadrat, analizę regresji wielorakiej, analizy regresji do weryfikacji efektu interakcji).

Sposób analizy wyników został bardzo starannie przeprowadzony. Doktorantka uporządkowała je w pięciu podrozdziałach empirycznych. Zrealizowała postawione cele odpowiadając na pytania badawcze oraz weryfikując wszystkie hipotezy. Szczegółowo opisała rezultaty z badań. Są one interesujące i budzą zaufanie.

Nie sposób tu odnieść się do wszystkich szczegółowych wyników zawartych w dysertacji jednak niewątpliwie na uwagę zasługują czynniki kształtowania się procesów prężności rodzinnej w okresie narzeczeństwa. Predyktorami prężności rodzinnej, stanowiącymi o zasobach relacyjnych narzeczonych, okazały się: planowość i aktywność celowa, strategie radzenia sobie ze stresem oraz procesy zachodzące w rodzinie generacji. Badania doprowadziły do wyjaśnienia diskutowanego stażu narzeczeństwa. Doktorantka uzasadniła rolę stażu narzeczeństwa dla trzech procesów prężności tj. spójności rodziny, nadawania znaczenia przeciwnościom i pozytywnego nastawienia. Dla spójności rodziny i nadawania znaczenia przeciwnościom uzyskała predyktory dla związków ze stażem narzeczeństwa dłuższym.

Natomiast dla pozytywnego nastawienia - predyktory zarówno dla par ze stażem długim jak i krótkim. Staż związku narzeczeńskiego nie okazał się istotny dla kształtowania się komunikacji rodzinnej i rozwiązywania problemów, wykorzystywania społecznych i ekonomicznych zasobów oraz duchowości rodzinnej.

W części - Dyskusja wyników - Doktorantka dokonała wnikliwej interpretacji wyników badań własnych w perspektywie dotychczasowych stanowisk teoretycznych. Odwołała się do bogatej literatury przedmiotu. Wskazała na możliwe kierunki przyszłych badań mając na uwadze ograniczenia własnych, co świadczy o jej dojrzałości jako badacza. Jest świadoma znaczenia przeprowadzonych badań dla psychologii rodziny, a zwłaszcza zasobów rodzinnych. Pracę kończy obszerna bibliografia (28 stron) obejmująca dobrze dobrane pozycje polskie i obcojęzyczne, przedstawiona zgodnie z zasadami APA oraz spis tabel i rysunków.

Niewątpliwym atutem dysertacji jest nowa i słabo eksplorowana, na gruncie polskim, problematyka badań. Należy podkreślić, że są to pierwsze polskie badania ujmujące holistycznie prężność rodzinną, wnikliwie analizujące fazę narzeczeństwa oraz zasoby partnerów dające możliwość rokowania odnośnie trwałości ich związku. Zastosowano nowe narzędzie (FRAS-PL), którego współautorką adaptacji *Family Resilience Assessment Scale*, FRAS jest Doktorantka (z: M. Błażek i A. Lewandowską-Walter). Stanowi ono wkład w rozwój badań poświęconych prężności rodzinnej. Ponadto praca jest źródłem wiedzy, która znajdzie zastosowanie również w praktyce psychologicznej - w terapii par, rodzin, w działaniach profilaktycznych, a także może służyć za podstawę tworzenia i profesjonalnego prowadzenia kursów, warsztatów, programów pozwalających na doskonalenie zasobów.

Konkluzja

Ostatecznie stwierdzam, że przedłożona rozprawa doktorska bardzo dobrze opisuje i weryfikuje nowe i niezwykle ważne zagadnienie. Stanowi wnikliwe i oryginalne rozwiązanie podjętego problemu naukowego. Spełnia podstawowe wymogi formalne i merytoryczne. Na uwagę zasługuje dobra znajomość wiedzy teoretycznej w danym obszarze, dobrze sformułowana koncepcja badań, umiejętność posługiwania się warsztatem naukowym oraz kreatywność badacza. Upoważnia mnie to do stwierdzenia, że oceniana dysertacja spełnia warunki wynikające z Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym określone w artykule 13.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku (Dz. U. z 2003 r. nr 65, poz.595 z późn. zm.). Na tej podstawie mam zaszczyt zwrócić się do Rady Instytutu Psychologii Uniwersytetu Gdańskiego,

z wnioskiem o dopuszczenie mgr Natalii Nadrowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Łódź, 18. 06.2021 r.